

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ

Λέκτορας του Ἐργατικοῦ Δικαίου
στήν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολή Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

**Ο ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
1834 - 1914**

Ἐπίσημο καί Ζωντανό Συνδικαλιστικό Δίκαιο
Συνδικαλιστική Κίνηση

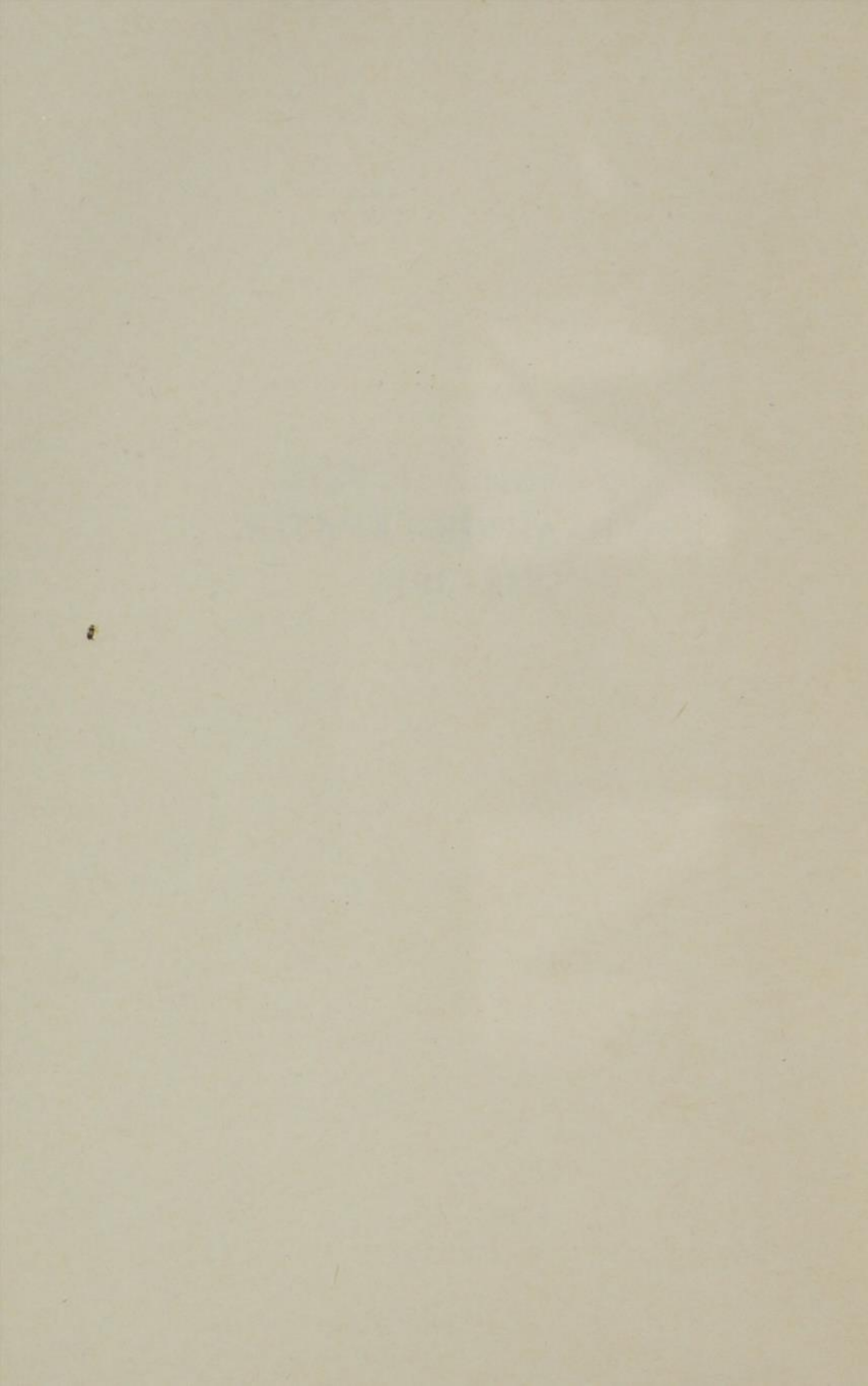
ΤΟΜΟΣ Α΄

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«Ε.Ε.Ε. ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ»**

ΑΘΗΝΑ 1988

Ο ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
1834 - 1914

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ

Λέκτορας του Εργατικού Δικαίου
στήν Πάντειο Ἀνωτάτη Σχολή Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 55891
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΟΓΗΣ 3/9/2014
ΤΑΞΗ, ΑΡΙΘΜ. 3318 ΓΚΟ

Ο ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

1834 - 1914

Ἐπίσημο καί Ζωντανό Συνδικαλιστικό Δίκαιο
Συνδικαλιστική Κίνηση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
«Ε.Ε.Ε. ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ»

ΑΘΗΝΑ 1988

Έκδοση - Κεντρική διάθεση:
«Ε.Ε.Ε. ΔΕΛΤΙΟΝ ΕΡΓΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ»
Έμ. Μπενάκη 18, τηλ. 3620510, ταχ. τ. 10678

© Copyright:
Χ. Γκοῦτος,
Κονοπισοπούλου 32, Ἀμπελόκηποι, τηλ. 6925471

Στή μνήμη
τοῦ Καθηγητοῦ ΣΤΑΥΡΟΥ ΒΟΥΤΥΡΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1. 'Ιστορία του νεοελληνικού συνδικαλισμού	13
§ 2. 'Αντικείμενο, μέθοδος και διάρθρωση τῆς μελέτης	18
§ 3. Διαγνωστικές πηγές	24

Κεφάλαιο Πρῶτο

ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΣΥΝΔΙΚΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΠΙΣΗΜΟ ΔΙΚΑΙΟ

§ 4. "Εννοια καί εἶδη συνδικάτων κατά τό σημερινό ἐπίσημο δίκαιο καί κατά τόν ν. 281/1914	31
I. "Εννοια τοῦ συνδικάτου	31
II. Βασικές κατηγορίες συνδικάτων	33
III. "Εννοια τοῦ ἐπαγγελματικοῦ σωματείου	35
IV. Σκοποί τοῦ διεκδικητικοῦ ἐπαγγελματικοῦ σωματείου	37
V. Σκοποί τοῦ ἀλληλοβοηθητικοῦ ἐπαγγελματικοῦ σωματείου	39
VI. "Εννοια τῆς συνδικαλιστικῆς ἐνώσεως προσώπων	41
VII. "Εννοια τῆς ἐνώσεως συνδικάτων	42
§ 5. "Εννοια καί εἶδη συνδικάτων κατά τό ἐπίσημο δίκαιο τῆς περιόδου 1834-1914	43
I. Εἰσαγωγή. Εἶδη ἐταιρίας	43
II. "Εννοια τοῦ σωματείου	45
III. "Εννοια καί εἶδη ἐπαγγελματικοῦ σωματείου	50
IV. Συγκριτικές παρατηρήσεις	55
V. 'Απλές ἐνώσεις προσώπων	56

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΝΔΙΚΑΤΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

§ 6. Οἱ περιπτώσεις συνδικάτων γενικά	58
§ 7. Συνδικάτα πού ἰδρύθηκαν χωρίς κυβερνητική ἔγκριση	64

§ 8. Συνδικάτα πού ιδρύθηκαν μέ κυβερνητική ἔγκριση	70
I. Εἰσαγωγή	70
II. Ὅμοιοεπαγγελματικά σωματεῖα	71
Α. Βιομηχανία, βιοτεχνία	71
Β. Ἐμπορικά καταστήματα	76
Γ. Κατασκευές	77
Δ. Μεταφορές, συγκοινωνίες	77
Ε. Ὑπηρεσίες	78
ΣΤ. Γεωργία	82
III. Πολυεπαγγελματικά σωματεῖα	84
IV. Μή ἐπαγγελματικά σωματεῖα	88
§ 9. Χαρακτηριστικά τῆς συνδικαλιστικῆς κινήσεως	90
I. Ἐνταση τῆς συνδικαλιστικῆς κινήσεως μετά τό 1864	90
II. Συνδικαλιστική πυκνότητα	96
III. Ἀδυναμίες τῆς συνδικαλιστικῆς κινήσεως	99

Κεφάλαιο Τρίτο

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ 170 ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΩΝ

§ 10. Εἰσαγωγή	104
I. Γενικά	104
II. Κατάταξη, προσδιορισμός καί βασικά στοιχεῖα τῶν καταστατικῶν	105
III. Διάρθρωση τοῦ περιεχομένου τῶν καταστατικῶν	107
IV. Ἡ προέλευση τῶν κανόνων πού προκύπτουν ἀπό τά κατα- στατικά	107
§ 11. Καταστατικά ὁμοιοεπαγγελματικῶν σωματείων	113
I. Βιομηχανία καί βιοτεχνία	113
1. Μεταλλουργία	113
2. Μηχανουργεῖα, μηχανοστάσια	117
3. Βυρσοδεψεῖα	118
4. Βιοτεχνία ξύλου	119
5. Ὑποδηματοποιία	124
6. Βιοτεχνία ἱματισμοῦ	127
7. Τυπογραφεῖα, βιβλιοδετεῖα	129
8. Ἀλευροποιία, ἄρτοποιία κλπ.	131
9. Ζαχαροπλαστική	133
10. Διάφορες βιομηχανίες	134
II. Ἐμπορικά καταστήματα	136
1. Παντοπῶλες, οἰνοπῶλες	136
2. Κρεοπῶλες	139
3. Ἰχθυοπῶλες	140

4. Λαχανοπωροπῶλες	141
5. Γαλακτοπῶλες	142
6. Καπνέμποροι	143
7. Ἄλλες κατηγορίες ἐμπόρων	144
III. Κατασκευές	145
IV. Μεταφορές, συγκοινωνία	150
V. Ὑπηρεσίες	153
1. Ἐκπαιδευτικοί	153
2. Δημοσιογράφοι	155
3. Μεσίτες	156
4. Ξενοδοχεῖα, Καφενεῖα κλπ	157
5. Κουρεῖς	159
§ 12. Καταστατικά πολυεπαγγελματικῶν σωματείων	161
I. Σωματεῖα διαφόρων ἐπιχειρηματιῶν	161
II. Σωματεῖα διαφόρων «ὕπαλλήλων»	167
III. Σωματεῖα «ἐργατῶν» ἢ «τεχνιτῶν»	172
IV. Σωματεῖα «συντεχνιῶν»	178
V. «Λαϊκές ἐταιρίες» ἢ «Ἀδελφότητες»	179

Κεφάλαιο Τέταρτο ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΣΥΝΔΙΚΑΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΖΩΝΤΑΝΟ ΔΙΚΑΙΟ

§ 13. Ἐννοια τοῦ συνδικάτου (ἐπαγγελματικοῦ σωματείου)	182
§ 14. Εἶδη συνδικάτων	187
§ 15. Ὅμοιοεπαγγελματικά καί πολυεπαγγελματικά συνδικάτα	188
I. Ὅμοιοεπαγγελματικά συνδικάτα	188
II. Πολυεπαγγελματικά συνδικάτα	189
§ 16. Συνδικάτα μισθωτῶν, συνδικάτα ἐπιχειρηματιῶν καί μικτά	191
I. Οἱ ἔννοιες «μισθωτοί» καί «ἐπιχειρηματίες» καί ἡ ὀρολογία τους	191
II. Προβλήματα τῆς διακρίσεως	193
III. Συνδικάτα μισθωτῶν	194
IV. Συνδικάτα ἐπιχειρηματιῶν	196
V. Μικτά συνδικάτα	197
§ 17. Διεκδικητικά καί ἀλληλοβοθηθητικά συνδικάτα	198
I. Σκοποί τῶν συνδικάτων	198
II. Κριτήρια τῆς διακρίσεως καί ἀντίστοιχες περιπτώσεις	200
§ 18. Πανελλήνια καί τοπικά συνδικάτα	203
I. Γενικά	203

II. Πανελλήνια συνδικάτα	204
III. Τοπικά συνδικάτα	205
1. Ἀθήνα καί Πειραιᾶς	205
2. Λοιπή Στερεά Ἑλλάδα	206
3. Θεσσαλία	207
4. Πελοπόννησος	208
5. Νησιά	209
§ 19. Ἐπιχειρησιακά συνδικάτα	209
§ 20. Δευτεροβάθμια συνδικάτα	210

Κεφάλαιο Πέμπτο

ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΤΩΝ

§ 21. Ἡ συνδικαλιστική ἐλευθερία γενικά	214
§ 22. Κτήση τῆς νομικῆς προσωπικότητας ἀπό τὰ ἐπαγγελμα τικά σωματεῖα	218
I. Κατά τό ἐπίσημο δίκαιο	218
II. Κατά τό ζωντανό δίκαιο	222
§ 23. Ὁ πολιτειακός ἔλεγχος κατά τό ἐπίσημο δίκαιο: 1834-1864	223
I. Κατά τόν Ποινικό Νόμο	223
II. Κατ' ἄλλα νομοθετήματα	227
III. Κατά τό β.ρ.δ. καί κατά τήν ἐπιστήμη	229
§ 24. Ὁ πολιτειακός ἔλεγχος κατά τό ἐπίσημο δίκαιο: 1864-1911	232
§ 25. Ὁ πολιτειακός ἔλεγχος κατά τό ἐπίσημο δίκαιο: 1911-1914	237
§ 26. Ὁ κυβερνητικός ἔλεγχος κατά τό ζωντανό δίκαιο	240
I. Προαιρετική ὑποβολή τῶν σωματείων σέ προληπτικό κυβερνη τικό ἔλεγχον	240
II. Ἡ κυβερνητική ἔγκριση τῶν καταστατικῶν εἰδικότερα	243
III. Λειτουργικός καί κατασταλτικός κυβερνητικός ἔλεγχος	247
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	251

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Α.Κ	Ἄστικός Κώδικας
β.ρ.δ.	βυζαντινορρωμαϊκό δίκαιο
Δ.Ε.Ν.	Δελτίον Ἑργατικῆς Νομοθεσίας (περιοδικό)
Ε.Ε.Δ.	Ἐπιθεώρησις Ἑργατικοῦ Δικαίου (περιοδικό)
ἐπ.	ἐπόμενα
Ε.τ.Κ.	Ἐφημερίς τῆς Κυβερνήσεως
Ἐφ.	Ἐφετεῖο
Κ.	Καταστατικό
Μ.Ε.Ε.	Μεγάλη Ἑλληνική Ἐγκυκλοπαίδεια
ν.	νόμος
ὄ.π.	ὅπου παραπάνω
πρβλ.	πράβαλε
Πρωτ.	Πρωτοδικεῖο
τ.	τόμος

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§1. 'Ιστορία του νεοελληνικού συνδικαλισμού

1. 'Ο όρος «συνδικαλισμός» δέν χρησιμοποιεΐται πάντοτε μέ τό ίδιο έννοιολογικό περιεχόμενο.¹ Στήν παρούσα μελέτη, μέ τόν όρο αυτό, αποδίδεται τό κοινωνικό φαινόμενο τής συσσωματώσεως τών μισθωτῶν ἢ/ καί τών ἐπιχειρηματιῶν σέ μή κερδοσκοπικές ἐπαγγελματικές ὀργανώσεις διαφόρων μορφῶν (συνδικάτα) καί τής δραστηριοποιήσεώς τους μέσω τών ὀργανώσεων αὐτῶν.²

1. Μέ τόν όρο αυτό αποδίδεται συνήθως τό φαινόμενο τής συσσωματώσεως τών μισθωτῶν (συνδικαλισμός ὑπό στενή έννοια). Συχνά ὅμως γίνεται λόγος καί γιά ἐργοδοτικό συνδικαλισμό, γιά φοιτητικό συνδικαλισμό κλπ. Βλ. 'Α. Κρητικοῦ, Δίκαιο σωματείων καί συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων, τ. Α', 'Αθήνα 1984, σ. 16 ἐπ. Στήν 'Ιταλία, ἡ συσσωμάτωση τών ἐργοδοτῶν χαρακτηρίζεται ὡς sindacalismo di sinistra, δηλαδή ὡς συνδικαλισμός τής ἀπαντήσεως ἢ τής ἄμυνας κατά τών ἐργατικῶν διεκδικήσεων. Βλ. *G. Pera*, *Diritto del lavoro*, Padova 1980, σ. 18 καί 110. Γιά τή διάκριση μεταξύ συνδικαλισμοῦ καί συνεργατισμοῦ, βλ. σημ. 36. 'Ο όρος «συνδικαλισμός» ἔχει τήν ρίζα του στήν ἀρχαιοελληνική λέξη «σύνδικος» πού σημαίνει συμπαραστάτης διαδίκου. 'Από τήν λέξη αὐτή προήλθαν οἱ ὅροι *syndicus* καί *syndicatum* στή λατινική γλῶσσα, *sindacato* στήν ἰταλική, *syndicat* στήν γαλλική, *syndicate* στήν ἀγγλική κλπ. Μέ βάση τους ξενόγλωσσους αὐτούς ὄρους, σχηματίσθηκαν οἱ νεοελληνικές λέξεις συνδικάτο, συνδικαλισμός, συνδικαλιστής κλπ. Πρβλ. *Σ. Βουτυρά*, Στοιχεῖα συλλογικοῦ ἐργατικοῦ δικαίου, 'Αθήνα 1980, σ. 116 καί *Θ. Κατσανέβα*, Τό σύγχρονο συνδικαλιστικό κίνημα στήν 'Ελλάδα, 'Αθήνα 1981, σ. 15.

2. Γιά τίς έννοιες τών ὄρων ἐπαγγελματικές ἢ συνδικαλιστικές ὀργανώσεις ἢ συνδικάτα καί ἐπιχειρηματίες, βλ. παρακάτω στήν § 4 ὑπό I.

“Όταν γίνεται αναφορά στην δυναμική του συνδικαλισμού, χρησιμοποιείται ο όρος «συνδικαλιστική κίνηση».

Οί διαπροσωπικές σχέσεις που δημιουργεί ο συνδικαλισμός μπορούν να διακριθούν αφ’ ενός σε νομικές, δηλαδή σε εκείνες που διέπονται από το συνδικαλιστικό δίκαιο, και αφ’ ετέρου σε έξωνομικές, όπως είναι κυρίως οί ιδεολογικοπολιτικές και οί κοινωνικές. “Όταν ο συνδικαλισμός χαρακτηρίζεται κυρίως από τίς ιδεολογικοπολιτικές δραστηριότητες τών συνδικάτων και ιδίως τών συνδικαλιστικῶν στελεχῶν, χρησιμοποιείται ο όρος «συνδικαλιστικό κίνημα».³

Ἐπειδή ἡ παρούσα μελέτη ἀσχολεῖται κατά κύριο λόγο μέ τό συνδικαλιστικό δίκαιο, εἶναι ἀνάγκη νά προσδιορισθοῦν ἐδῶ μερικές ἀπό τίς θεμελιώδεις κατηγορίες, στίς ὁποῖες αὐτό διακρίνεται μέ κριτήρια ἀνάλογα πρός ἐκεῖνα πού χρησιμοποιοῦνται στήν νομική ἐπιστήμη γιά τήν ἀντίστοιχη διαίρεση τοῦ δικαίου γενικά.⁴ Τό συνδικαλιστικό δίκαιο, λοιπόν, κατά τό μέτρο πού θεσπίζεται ἀπό κρατικά ἢ ἀπό αὐτόνομα μή κρατικά ὄργανα ἢ παράγεται ἔθιμικά, διακρίνεται ἀντίστοιχα σέ κρατικό, σέ αὐτόνομο καί σέ ἔθιμικό. Σχετική εἶναι καί ἡ διαίρεσή του σέ ἐπίσημο, πού περιλαμβάνει τούς κρατικούς καί τούς αὐτόνομους συνδικαλιστικούς κανόνες, καί σέ λαϊκό πού περιλαμβάνει τούς ἔθιμικούς συνδικαλιστικούς κανόνες. Ἐξ ἄλλου, οἱ ἐπίσημοι καί οἱ λαϊκοί συνδικαλιστικοί κανόνες, ἐφ’ ὅσον ἐφαρμόζονται πραγματικά στήν πράξη, συγκροτοῦν τό λεγόμενο ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο, ἐνῶ ἂν ἰσχύουν μέν τυπικά ἀλλά δέν ἐφαρμόζονται πραγματικά ἢ ἀναλλοίωτοι, ἐπειδή ἔχουν ἀχρηστευθεῖ ἢ ἔχουν τροποποιηθεῖ *de facto* μέ τήν συνήθη πρακτική, ἀποτελοῦν τό μή ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο.⁵

3. Ὁ Γ. Κουκουλές (Γιά μία ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος. Εἰσαγωγή στήν παιδαγωγική τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας, Ἀθήνα 1984, σ. 16,17 καί 23), θεωρεῖ τό συνδικαλιστικό κίνημα (τῶν μισθωτῶν) ὡς μία ἀπό τίς ἐκδηλώσεις τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἀλλά δέν ἀναλύει τό ἐννοιολογικό περιεχόμενό του.

4. Πρβλ. Χ. Γκοῦτο, Ἐργασιακές σχέσεις τῶν οἰκοδόμων στή χερσαία Ἑλλάδα μετά τό 1800, Διδακτορική διατριβή, Ἀθήνα 1985, σ. 22-24.

5. Ἐκτενῆ ἀνάπτυξη τῆς θεωρίας τοῦ ζωντανοῦ δικαίου βλ. στόν Γ. Μιχαηλίδη - Νουάρο. Ζωντανό δίκαιο καί φυσικό δίκαιο, Ἀθήνα 1982, σ. 1-187. Τό ζωντανό δίκαιο διαφέρει ἀπό τό ἔθιμικό ἢ λαϊκό ἐπειδή, ἐκτός ἀπό τούς ἔθιμικούς

2. "Αν θέσομε ως άφετηρία τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας τό ἔτος 1821 καί θεωρήσομε ως τόπο ἀναφορᾶς τῆς τήν ἔδαφική ἔκταση τοῦ σημερινοῦ ἑλληνικοῦ κράτους,⁶ ὁ συνδικαλισμός πού ἀναπτύχθηκε στήν ἔδαφική αὐτή περιοχὴ μέχρι τήν σημερινή ἐποχὴ μπορεῖ νά ὀνομασθεῖ *νεοελληνικός συνδικαλισμός*.

"Ὅπως εἶναι γνωστό, τό μεγαλύτερο μέρος τῆς παραπάνω τοπικῆς ἐκτάσεως ἐνσωματώθηκε στό ἀρχικό νεοελληνικό κράτος ἀπό τό 1864 μέχρι τό 1947. Συγκεκριμένα, στό ἑλληνικό κράτος ἀνήκαν ἀρχικά (1821-1864) μόνον ἡ Πελοπόννησος, ἡ Στερεά Ἑλλάδα, ἡ Εὐβοία, οἱ Β. Σποράδες, οἱ Κυκλάδες καί τά νησιά τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ. Ἀκολούθως προστέθηκαν σ' αὐτό τό 1864 ἡ Ἐπτάνησος, τό 1881 ἡ Θεσσαλία καί ἡ περιοχὴ τῆς Ἄρτας, τό 1912 καί τό 1913 ἡ Μακεδονία, ἡ ὑπόλοιπη Ἡπειρος, ἡ Κρήτη καί τά νησιά τοῦ Αἰγαίου, τό 1923 ἡ Θράκη καί τό 1947 ἡ Δωδεκάνησος.

Μέ βάση τά προεκτεθέντα, ἡ ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλισμοῦ ἐξετάζει τήν ἐξέλιξη τοῦ συνδικαλισμοῦ ἀπό τό 1821 μέχρι σήμερα στίς περιοχές πού ἀποτελοῦν τήν σημερινή Ἑλλάδα, ἀνεξάρτητα ἂν μερικές ἀπό αὐτές ἀνήκαν συνεχῶς στό ἑλληνικό κράτος ἢ ἂν τελοῦσαν ὑπό τήν κατοχὴ ξένων κρατῶν γιά ἓνα χρονικό διάστημα μετά τό 1821. Εἰδικά ὅμως τμήματα τῆς ἱστορίας αὐτῆς εἶναι δυνατόν νά ἀναφέρονται σέ ὀρισμένες μόνον ἀπό τίς παραπάνω περιοχές ἢ σέ ὀρισμένα μόνον χρονικά διαστήματα τῆς προαναφερθεῖσης περιόδου.

Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλισμοῦ εἶναι χρήσιμη, διότι οἱ πληροφορίες καί τά πορίσματα τῆς ἱστορίας αὐτῆς: α) ἀποκαλύπτουν τόν ρόλο πού διαδραμάτισε ὁ συνδικαλισμός στήν Ἑλλάδα κατά τήν χρονική περίοδο κατά τήν ὁποία τό ἐνδιαφέρον αὐτό κοινωνικό φαινόμενο ἐπηρέασε σημαντικά τίς κοινωνικές ἐξελίξεις σέ ἄλλες χῶρες τῆς Εὐρώπης κ.λπ., β) μποροῦν νά συμβάλλουν στήν ἐξήγηση πολλῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ σημερινοῦ συνδικαλισμοῦ καί γ) μποροῦν νά

ἢ λαϊκοὺς κανόνες, μπορεῖ νά περιλαμβάνει καί κανόνες θεσπισμένους ἀπό κρατικά ἢ ἀπό αὐτόνομα μὴ κρατικά ὄργανα.

6. Πρβλ. τήν προβληματικὴ σχετικὰ μέ τοὺς ὅρους ἱστορία τοῦ νεότερου ἑλληνισμοῦ καί ἱστορία τῆς νεότερης Ἑλλάδας στόν Δ. Ζακυνθηνό, Ἡ πολιτικὴ ἱστορία τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1965, σ. 7-11.

υποβοηθήσουν τήν ἔρευνα καί ἄλλων ἱστορικῶν κλάδων, ὅπως τῆς ἱστορίας τῆς νεοελληνικῆς οἰκονομίας, τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας, τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας κλπ.

3. Στά πλαίσια τῆς ζωηρῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως τῶν τελευταίων εἴκοσι κυρίως ἐτῶν, μέ τήν ὁποία ἐπιχειρεῖται μιά νέα καί πληρέστερη θεώρηση τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καί ἱστορίας, πολλοί μελετητές, ἱστορικοί, οἰκονομολόγοι, πολιτικοί ἐπιστήμονες, νομικοί κλπ, ἐπισημαίνουν ὅτι σήμερα οἱ γνώσεις μας γιά τήν ἱστορία τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλισμοῦ εἶναι πενιχρές.⁷

Ἀποδίδοντας τήν κοινή αὐτή διαπίστωση ὁ Γ. Κουκουλές, γράφει τό 1984 τά ἑξῆς: «Ἀποφασίζοντας, πρὶν ἀπό λίγα χρόνια, νά καταπιαστῶ μέ τή μελέτη τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος, διαπίστωσα ἀπό τήν πρώτη κιόλας στιγμή τῆς ἔρευνάς μου ὅτι δέν ὑπῆρχε τίποτε πού θά μπορούσε να βοηθήσει τόν ἱστορικό αὐτοῦ τοῦ τομέα τῆς κοινωνικῆς ἱστορίας μας. Ἐκτός ἀπό τό σχετικό βιβλίο τοῦ Γ. Κορδάτου⁸ καί μερικά ἐγκυκλοπαιδικά ἄρθρα, ἡ βιβλιογραφία δέν παρείχε καμιάν ἄλλη ἔνδειξη γιά παραπέρα ἔρευνα. Ὄταν θέλησα νά πληροφορηθῶ σχετικά μέ τίς πηγές αὐτῆς τῆς ἱστορίας, πιστεύοντας, ἀφελῶς, ὅτι μπορεῖ νά ὑπῆρχαν ἀναγραφές ἢ κατάλογοι, ὅπως συμβαίνει γιά ἄλλους τομεῖς τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, διαπίστωσα γιά μιάν ἀκόμα φορά ὅτι κι ἐδῶ βασίλευε σκότος καί ἔρεβος». Ἀκολουθῶς, προσθέτει τήν ὀρθή γενικά παρατήρηση ὅτι ἡ προβληματική τῶν λίγων ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἦταν κυρίως κομματική ἢ ἀντικομματική.⁹

7. Γιά τούς λόγους παραμελήσεως τῆς ἔρευνας τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας τῆς μισθωτῆς ἐργασίας, βλ. στόν Χ. Γκοῦτο, ὁ.π., σ. 31.

8. Ἐννοεῖ τό ἔργο τοῦ Γ. Κορδάτου «Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἐργατικοῦ κινήματος», τό ὁποῖο πρωτοεκδόθηκε τό 1931 καί ἐπανεκδόθηκε βελτιωμένο τό 1956, ἤδη δέ κυκλοφορεῖ σέ ἐβδόμη ἐκδοση (Ἐκδόσεις Μπουκουμάνη, Ἀθήνα) μέ πιστή ἀναπαραγωγή τῆς β' ἐκδόσεως.

9. Γ. Κουκουλές, ὁ.π. σ. 7 καί 8. Ἡ ἐν λόγω μελέτη, ἡ ὁποία ἀναφέρεται σέ ὀρισμένα ἐννοιολογικά ζητήματα καί στίς ποικίλες πηγές τῆς ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλιστικοῦ κινήματος καί παρέχει πλούσιες βιβλιογραφικές πληροφορίες πού σχετίζονται ἄμεσα ἢ ἔμμεσα μέ τήν ἱστορία αὐτή, θά συμβάλει ἀσφαλῶς σημαντικά στή συστηματική ἔρευνα τῆς ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικα-

Ἡ μέχρι τώρα ιστοριογραφία τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλισμοῦ καί ἰδίως ἐκείνη πού ἀναφέρεται στήν μέχρι τό ἔτος 1919 περίοδό του ἐμφανίζει τά ἐξῆς κυρίως χαρακτηριστικά:

(α) Ἀσχολεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά μέ τίς ἐξωνομικές συνδικαλιστικές σχέσεις καί δραστηριότητες καί ἀγνοεῖ τό ἐπίσημο καί τό λαϊκό συνδικαλιστικό δίκαιο, μολονότι δέν νοεῖται συνδικαλισμός χωρίς τήν ὑπαρξη συνδικαλιστικῶν νομικῶν κανόνων καί νομικῶν σχέσεων.¹⁰

(β) Ἀλλά καί σέ σχέση μέ τό συνδικαλιστικό κίνημα, ἐνδιαφέρεται κυρίως γιά τό τί ἔπραξαν ὑπέρ ἢ κατά αὐτοῦ τά κόμματα, οἱ διανοούμενοι καί ἄλλοι παράγοντες τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας καί πολύ λιγότερο γιά τίς πρωτοβουλίες πού εἶχαν λάβει καί γιά τίς δραστηριότητες πού εἶχαν ἀναπτύξει τά ἴδια τά συνδικάτα, μολονότι αὐτές κυρίως συνιστοῦν τό συνδικαλιστικό κίνημα.¹¹

(γ) Ἀναφέρεται κυρίως στόν συνδικαλισμό τῶν μισθωτῶν καί ἐλάχιστα μόνον στον συνδικαλισμό τῶν ἀνεξαρτήτων ἐπαγγελματιῶν καί τῶν ἐργοδοτῶν.¹²

(δ) Εἶναι κατά τό πλεῖστον γενικόλογη καί συχνά ἀτεκμηρίωτη καί χωρίς πρωτοτυπία. Οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς χρη-

λισμοῦ, ὡς ὀδηγός τῶν νέων κυρίως μελετητῶν της. Θά ἦταν ὅμως πληρέστερη ἂν ἀναφερόταν καί στίς πηγές, τόν ρόλο κλπ τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαίου.

10. Μιά πρώτη ἐξέταση τῆς ἱστορίας τοῦ ἐπισήμου καί τοῦ ζωντανοῦ ἐλληνικοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαίου τῆς περιόδου 1800-1946 ἔγινε στά πλαίσια τῆς προαναφερθείσης μελέτης μου (σελ. 196-223).

11. Ἀκόμη καί ἡ ἀξιολογότερη ἀπό τίς σχετικές μελέτες, δηλαδή τό προαναφερθέν ἔργο τοῦ Γ. Κορδάτου, μόνον σέ 56 ἀπό τίς 338 σελίδες της ἀσχολεῖται μέ τίς ἐπαγγελματικές καί τίς ἰδεολογικοπολιτικές δραστηριότητες τῶν ἰδίων τῶν συνδικάτων (σελ. 22-26, 31-43, 135-141, 147, 177-205, 230-231). Ἐπίσης, στό ἔργο τοῦ Κ. Μοσκώφ, Εἰσαγωγή στήν ἱστορία τοῦ κινήματος τῆς ἐργατικῆς τάξης. Ἡ διαμόρφωση τῆς ἐθνικῆς καί τῆς κοινωνικῆς συνείδησης στήν Ἑλλάδα, Θεσσαλονίκη 1979, ἀπό τίς 334 σελίδες πού ἀφοροῦν στήν ἐλεύθερη Ἑλλάδα, μόνον οἱ εἴκοσι περίπου ἀναφέρονται στίς δραστηριότητες τῶν συνδικάτων.

12. Οἱ δύο κυριότερες σχετικές μελέτες: Δ. Ζώτου, Ἡ ὀργάνωσις τῆς ἐπαγγελματικῆς τάξεως ἐν Ἑλλάδι, 1925 καί Ἰ. Ζάρρα, Ἐπαγγελματικά ὀργανώσεις, Μ.Ε.Ε. τ. 10, 1934, σ. 426-429, ἀγνοοῦνται ἐντελῶς ἀπό τήν ιστοριογραφία μετά ἀπό τήν δημοσίευσή τους.

σιμοποιούν κυρίως τά πενιχρά τεκμήρια καί τίς γνώμες τῶν προγενεστέρων μελετῶν, τίς ὁποῖες μάλιστα μερικές φορές παραλείπουν νά τίς μνημονεύσουν.

(ε) Ἀνατρέχει τό πολύ μέχρι τήν δεκαετία τοῦ 1870, ἐπειδή ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι τότε ἰδρύθηκαν τά πρῶτα συνδικάτα στό ἐλληνικό κράτος, ἐνῶ ὅπως θά δοῦμε στό δεύτερο κεφάλαιο, σέ πολλές περιοχές τῆς Ἑλλάδας ὑπῆρχαν συνδικαλιστικές ὀργανώσεις ἀπό τό 1821 ἀλλά καί προηγουμένως.

(στ) Ἀδιαφορεῖ γιά τόν συνδικαλισμό πού ἀνέπτυξαν οἱ Ἕλληνες στίς ὑπόδουλες περιοχές πρὶν νά ἐνταχθοῦν αὐτές στό ἐλληνικό κράτος,¹³ μολονότι, ὅπως προαναφέρθηκε, ἡ νεοελληνική ἱστορία ἐκτείνεται καί σ' αὐτές.

§2. Ἀντικείμενο, μέθοδος καί διάρθρωση τῆς μελέτης

1. Ἀντικείμενο τῆς παρούσης μελέτης ἀποτελεῖ τό συνδικαλιστικό δίκαιο πού ἴσχυσε τυπικά ἢ / καί ἐφαρμόσθηκε πραγματικά στό ἐλληνικό κράτος κατά τήν περίοδο 1834-1914. Ἐπί πλέον, ὅμως, ἡ μελέτη ἀναφέρεται καί σέ ὀρισμένα ἐξωνομικά συνδικαλιστικά ζητήματα πού σχετίζονται ἄμεσα μέ τό κύριο ἀντικείμενό της.

Ἀφορμή γιά τήν θεματική αὐτή ἐπιλογή στά πλαίσια τῆς ἐνασχολήσεώς μου μέ τήν ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἐργατικοῦ δικαίου ἔδωσε ἡ «ἀνακάλυψη» διακοσίων περίπου καταστατικῶν διαφόρων ἐπαγγελματικῶν σωματείων πού ἔτυχε νά κάμω τό 1980 στούς τόμους τῆς Ἐφημερίδας τῆς Κυβερνήσεως (ΕτΚ) τῶν ἐτῶν 1882-1912, καθώς ἀναζητοῦσα σ' αὐτούς ὀρισμένα νομοθετήματα πού θεσπίσθηκαν κατά τά ἔτη ἐκεῖνα.¹⁴

13. Κατ' ἐξαίρεση, ἡ προαναφερθεῖσα μελέτη μου ἀσχολεῖται καί μέ τόν συνδικαλισμό τῆς τουρκοκρατούμενης χερσαίας Ἑλλάδας, ἐνῶ οἱ προαναφερθεῖσες μελέτες τοῦ *Κορδάτου* καί τοῦ *Μοσκώφ*, καθώς καί τό ἀπομνημονευματικό βιβλίο τοῦ *Ἀ. Μπεναρόγια*, ἡ πρώτη σταδιοδρομία τοῦ ἐλληνικοῦ προλεταριάτου, ἐκδ. Κομμούνα 1986, ἀναφέρονται καί στό συνδικαλιστικό κίνημα τῆς τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας.

14. Μερικά στοιχεῖα τῶν καταστατικῶν αὐτῶν χρησιμοποίησα στή μελέτη μου πού ἀναφέρθηκε στήν σημ. 4. Κατά τήν ἐρευνα πού ἔκαμα μετά τό 1982 σέ ἕνα μεγάλο μέρος τῆς βιβλιογραφίας ἐπί τοῦ νεοελληνικοῦ συνδικαλισμοῦ, εἶδα νά γίνεται λόγος γιά τά παραπάνω καταστατικά μόνον στό ἄρθρο τοῦ *Σ. Κοκκίνη*,

Τά καταστατικά αὐτά, καθὼς καὶ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς διοικητικῶν διαταγμάτων, μέ τά ὁποῖα εἶχε ἐγκριθεῖ ἡ ἴδρυση ἰσαριθμῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων καί τά ὁποῖα εἶχαν δημοσιευθεῖ ἐπίσης στήν ΕτΚ κατά τά ἴδια ἔτη, ἀποτελοῦν πολύτιμες διαγνωστικές πηγές τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας τοῦ ζωντανοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαίου καί γενικότερα τοῦ συνδικαλισμοῦ τῶν παραπάνω ἐτῶν, διότι ἀπεικονίζουν πιστά πολλές ἀπό τίς πλευρές τῆς ἱστορίας αὐτῆς. Παρά ταῦτα, τά σημαντικά αὐτά κείμενα, πού συγκροτοῦν ἓνα ὀγκῶδες σύνολο σελίδων τῆς ΕτΚ, παρέμειναν ἔκτοτε ἄγνωστα καί πάντως ἀναξιοποίητα ἀπό τήν ἱστορική ἔρευνα.

Γιά τούς λόγους αὐτούς, ἀλλά καί γιά τόν λόγο ὅτι κατά τά τελευταῖα ἔτη ἐκδηλώνεται ζωνρό ἐνδιαφέρον ἀπό πολλές πλευρές γιά τήν παραπάνω ἱστορία, ἡ ὁποία, ὅπως προαναφέρθηκε, εἶναι σήμερα ἐλάχιστα μόνον γνωστή, θέλησα νά μελετήσω συστηματικά τά ἐν λόγω ἱστορικά τεκμήρια. Ἐπειδή ὅμως ἡ ἔρμηνεία καί ἡ ἀξιολόγησις τῶν πληροφοριῶν τους θά ἦσαν ἀτελεῖς ἂν δέν λαμβανόταν ὑπ' ὄψιν καί τό ἐπίσημο συνδικαλιστικό δίκαιο πού ἴσχυε κατά τήν ἴδια ἐποχή στό τότε ἑλληνικό κράτος, ἐρεύνησα καί τίς πηγές τοῦ δικαίου αὐτοῦ. Διαπίστωσα λοιπόν ὅτι τό μεγαλύτερο μέρος τοῦ δικαίου αὐτοῦ εἶχε θεσπισθεῖ περί τό ἔτος 1834 καί ἔκτοτε ἴσχυσε σχεδόν ἀναλλοίωτο μέχρι τό 1914, ὅποτε θεσπίσθηκε ὁ ν. 281/1914 καί ἄρχισε ἔτσι ἡ τρίτη περίοδος τῆς ἱστορίας τοῦ ἐπισήμου αὐτοῦ δικαίου (ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἐκτείνεται μεταξύ τῶν ἐτῶν 1821 καί 1834). Τό γεγονός αὐτό μέ ὑποκίνησε νά ἐπεκτείνω τήν ἔρευνα στήν περίοδο 1834-1882, προκειμένου νά διαπιστώσω μέ τήν βοήθεια ἄλλων πηγῶν (ἐκτός ἀπό τά παραπάνω καταστατικά καί διατάγματα) ἂν ὑπῆρχαν ἐπαγγελματικές ὀργανώσεις καί ἂν εἶχε διαμορφωθεῖ ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο καί κατά τήν περίοδο αὐτή στό ἑλληνικό κράτος, δεδομένου ὅτι τό ἐρώτημα αὐτό παραμένει μέχρι σήμερα ἀναπάντητο.

Γιά τούς προαναφερθέντες λόγους, τό ἀντικείμενο τῆς μελέτης ἐκτείνεται ἀπό χρονική μὲν ἄποψη στήν περίοδο 1834-1914,

από τοπική δέ άποψη στις περιοχές πού αποτελοϋσαν τό ελληνικό κράτος κατά τήν περίοδο αϋτή.

Κατ' εξαίρεση, ή μελέτη δέν αναφέρεται στην Μακεδονία, στην Ήπειρο, στην Κρήτη και στα νησιά του Αιγαίου, επειδή οί περιοχές αϋτές ένσωματώθηκαν στο ελληνικό κράτος κατά τά έτη 1912 και 1913, δηλαδή λίγο πριν από τήν λήξη τής εξεταζομένης περιόδου¹⁵, αλλά και επειδή τά παραπάνω ιστορικά τεκμήρια δέν άφοροϋν και σ' αϋτές. Επίσης δέν αναφέρεται στις σχετικές διατάξεις του 'Ιονίου 'Αστικού Κώδικα, ό όποιος ίσχυε στην 'Επτάνησο ως επίσημο τοπικό άστικό δίκαιο αντί του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου, αναφέρεται όμως στο ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιό της.

'Εξ' άλλου, ή μελέτη δέν άσχολεϊται μέ τήν πολιτική, τήν οικονομική και τήν πολιτιστική ιστορία του νεοελληνικού κράτους τής παραπάνω περιόδου,¹⁶ οϋτε μέ τά σχετικά εξωνομικά συνδικαλιστικά ζητήματα, διότι ή επέκτασή της και πρός τίς κατευθύνσεις αϋτές θά απέβαινε σε βάρος τής ειδικής αναλύσεως του παραπάνω αντικειμένου, τό όποιο έμφανίζει πολλά προβλήματα δεδομένου ότι έρευνάται για πρώτη φορά. Παρά ταϋτα, σε άρκετές περιπτώσεις, δέν παραλείπεται ή εξέταση και των εξωνομικών θεμάτων πού σχετίζονται άμεσα μέ τό κύριο έρευνητικό αντικείμενο (όπως π.χ. τά χαρακτηριστικά τής συνδικαλιστικής κινήσεως), καθώς και ή επισήμανση άγνώστων μέχρι τώρα πληροφοριών για τέτοια θέματα, οί όποιες προκύπτουν από τίς χρησιμοποιούμενες νέες διαγνωστικές πηγές και μποροϋν νά αποβοϋν χρήσιμες για άλλους μελετητές.

2. Τά δύο συστήματα συνδικαλιστικού δικαίου πού αποτελοϋν τό κύριο αντικείμενο τής μελέτης, δηλαδή τό επίσημο και

15. Για τήν εισαγωγή του δικαίου του ελληνικού κράτους στις περιοχές πού ένσωματώθηκαν σ' αϋτό κατά τήν περίοδο 1864-1913 και για τά τοπικά δίκαια πού εξακολούθησαν νά ισχύουν σε μερικές από αϋτές μέχρι τό 1946, βλ. *Χ. Γκοϋτο*, δ.π., σ. 19 και 21 και τίς παραπομπές πού σημειώνονται εκεί.

16. Πολλά θέματα των ιστορικών αϋτών κλάδων πού είναι σχετικά μέ τήν ιστορία του νεοελληνικού συνδικαλισμού πραγματεύονται, μεταξύ άλλων, ό *Κ. Μοσκόφ*, δ.π. και ό *Γ. Κορδάτος*, δ.π. Πρβλ. *Γ. Δερτιλή*, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909, 'Αθήνα 1985.

τό ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο τῆς περιόδου 1834-1914, ἐξετάζονται μέ τήν ἐξῆς περιγραφική καί συγκριτική μέθοδο.

Κατά τήν ἐξέταση κάθε εἰδικότερου θέματος, προηγείται συνήθως ἡ ἐρμηνεία τῶν σχετικῶν κανόνων τοῦ παραπάνω ἐπισήμου (ἱστορικοῦ) δικαίου. Συγκεκριμένα, ἂν διαπιστωθεῖ ὅτι τό ἐξεταζόμενο θέμα ρυθμιζόταν στό δίκαιο αὐτό, περιγράφεται τό περιεχόμενο τῶν σχετικῶν ἐπισήμων κανόνων, ἐπιχειρεῖται ἡ ἐρμηνεία τους μέ τήν μέθοδο πού ἐρμηνεύεται τό σημερινό ἐπίσημο δίκαιο καί τέλος ἐκτίθενται καί κρίνονται οἱ σχετικές ἐρμηνευτικές γνῶμες πού εἶχαν ὑποστηριχθεῖ ἀπό τά δικαστήρια, τή διοίκηση καί τήν ἐπιστήμη κατά τήν διάρκεια τῆς ἰσχύος τῶν ἐν λόγῳ κανόνων ἢ καί μεταγενέστερα.

Ἀκολουθῶς, μέ βάση τίς πληροφορίες τῶν σχετικῶν διαγνωστικῶν πηγῶν, ἀφ' ἑνός περιγράφεται ἡ συνδικαλιστική νομική πρακτική, δηλαδή οἱ ζωντανοί συνδικαλιστικοί νομικοί κανόνες πού εἶχαν διαμορφωθεῖ καί ἐφαρμόζονταν ὡς πρός τό ἐξεταζόμενο θέμα καί ἀφ' ἑτέρου κρίνονται οἱ σχετικές γνῶμες πού ὑποστηρίχθηκαν ὡς πρός τήν πρακτική αὐτή κατά τήν ἐποχή τῆς ἐφαρμογῆς της ἢ μεταγενέστερα.

Ἡ παραπάνω χωριστή ἐξέταση τῶν δύο συστημάτων δικαίου παρέχει τήν δυνατότητα νά ἐφαρμοσθεῖ ἐν συνεχείᾳ ἡ μέθοδος μελέτης «τοῦ συγκριτικοῦ δικαίου» προκειμένου νά ἐξευρεθοῦν οἱ ὁμοιότητες καί οἱ διαφορές μεταξύ τῶν σχετικῶν κανόνων τῶν δύο συστημάτων δικαίου καί τελικά ἡ προέλευση τῶν ζωντανῶν κανόνων. Εἰδικότερα, ἀφοῦ χωρισθοῦν οἱ κανόνες πού ὑπῆρχαν σέ ἀμφοτέρα τά δίκαια ἀπό τούς κανόνες πού ὑπῆρχαν μόνον στό ἓνα ἀπό αὐτά σύμφωνα μέ τήν συγκριτική μέθοδο, μπορούμε νά δεχθοῦμε ὅτι οἱ μὲν ζωντανοί κανόνες πού ἀντιστοιχοῦν σέ ὅμοιους ἐπισήμους κανόνες δημιουργήθηκαν μᾶλλον μέ τήν ἐφαρμογή τῶν ἐπισήμων αὐτῶν κανόνων, οἱ δέ ζωντανοί κανόνες πού δέν ἀντιστοιχοῦν σέ ὅμοιους ἐπισήμους κανόνες δημιουργήθηκαν ἀσφαλῶς ἐθιμικά, ἐνῶ οἱ ἐπίσημοι κανόνες πού δέν ἀντιστοιχοῦν σέ ὅμοιους ζωντανούς κανόνες ἦσαν νεκροί νομικοί κανόνες. Τά πορίσματα αὐτά μπορούν νά χρησιμοποιηθοῦν ἀπό ἄλλους μελετητές πού θά ἐρευνήσουν εἰδικότερα τήν πολιτιστική διαδικασία μέ τήν ὁποία διαμορφώθηκαν οἱ ἀντιλήψεις περί συνδικαλισμοῦ στό ἑλληνικό κράτος κατά τήν ἐξεταζομένη περίοδο. Οἱ προαναφερθεῖσες συγκριτικές παρατηρήσεις γιά κάθε εἰδικό-

τερο θέμα γίνονται μετά τήν εξέταση τῶν δύο δικαίων ἢ κατά τήν ἀνάλυση τοῦ ζωντανοῦ δικαίου.

Ἐπειδή τά παραπάνω δύο ἱστορικά δίκαια καί ἰδίως τό ἐπίσημο ἐμφανίζουν πολλές διαφορές ἔναντι τοῦ σημερινοῦ συνδικαλιστικοῦ δικαίου (δέν προβλέπουν ὀρισμένα θέματά του ἢ ρυθμίζουν μέ διαφορετικό τρόπο ἄλλα ἢ χρησιμοποιοῦν διαφορετική ὀρολογία κλπ), ἡ ρύθμιση τῶν δύο ἱστορικῶν δικαίων δέν θά ἦταν πάντοτε κατανοητή ἂν δέν λαμβανόταν ὑπ' ὄψιν καί τό σημερινό δίκαιο. Γιά τόν λόγο αὐτό, ἀλλά καί ἐπειδή ἡ παροῦσα μελέτη δέν ἀπευθύνεται μόνον στούς εἰδικούς, κατά τήν ἀνάλυση τῶν ἐπί μέρους θεμάτων της γίνεται ἀναφορά καί στό σημερινό δίκαιο καί ἐπισημαίνονται συχνά οἱ ὁμοιότητες καί οἱ διαφορές του ἔναντι τῶν δύο ἱστορικῶν δικαίων.

Ἐξ ἄλλου, ἐπειδή ὁ ν. 281/1914 θεσπίσθηκε κατά τήν ἐποχή πού ἴσχυαν τά παραπάνω ἱστορικά δίκαια καί δέν εἶναι γνωστό ἂν καί κατά πόσο ἐπηρεάσθηκε ἀπό αὐτά, ἐξετάζεται σέ πολλές περιπτώσεις καί τό καθεστῶς πού θέσπισε ὁ νόμος αὐτός, προκειμένου νά ἐντοπισθοῦν οἱ ὁμοιότητες καί οἱ διαφορές του ἔναντι τῶν δύο προγενεστέρων δικαίων.

Τέλος, ἐπειδή οἱ πληροφορίες γιά τό ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο πού προκύπτουν ἀπό τίς χρησιμοποιούμενες διαγνωστικές πηγές καλύπτουν ἐπαρκῶς μόνον τήν περίοδο 1880-1914, ἡ ἀναφορά στό ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο τῆς περιόδου 1834-1880 γίνεται μέ βάση τήν ἐξῆς πιθανολόγηση. Κατά τά ἔτη 1864-1880, τό πιθανότερο εἶναι ὅτι τό ζωντανό δίκαιο ἦταν ὅμοιο ἢ ἀρκετά ὅμοιο μέ ἐκεῖνο τῆς ἐπόμενης περιόδου 1880-1914, διότι οἱ λίγες περιπτωσιολογικές ἢ γενικόλογες πληροφορίες τῶν διαγνωστικῶν πηγῶν συγκλίνουν ὅλες πρός τήν ἐκδοχή αὐτή. Κατά τά ἔτη 1834-1864, γιά τά ὅποια ἔχομε ἐλάχιστες σχετικές πληροφορίες, τό ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο εἶναι μὲν πιθανόν νά ἦταν παρόμοιο μέ ἐκεῖνο τῶν μεταγενεστέρων ἐτῶν, ἐξ ἴσου ὅμως πιθανό, ἴσως δέ καί πιθανότερο, εἶναι ὅτι συγγένευε περισσότερο μέ τό ζωντανό μεταβυζαντινό συντεχνιακό δίκαιο, διότι αὐτό ἐφαρμοζόταν ἐπί αἰῶνες, ἐξακολούθησε δέ νά ἐφαρμόζεται καί μετά τό 1821 στίς ὑπόδουλες ἑλληνικές περιοχές, καί συνεπῶς ἡ ἐφαρμογή του στό ἑλληνικό κράτος δέν ἦταν εὐκόλο νά καταργηθεῖ ἢ νά τροποποιηθεῖ μέσα σέ λίγα χρόνια μέ τούς λίγους ἐπισήμους συνδικαλιστικούς κανόνες πού θεσπίσθηκαν μετά

τό 1830 ή μέ τήν συνδικαλιστική πρακτική πού μεταφέρθηκε από άλλες εὐρωπαϊκές χώρες.

3. *Ἡ διάρθρωση τοῦ περιεχομένου* τῆς παρούσης ἐρευνητικῆς ἐργασίας στά ἐπί μέρους κεφάλαιά της ἔχει συνοπτικά ὡς ἑξῆς.

Το πρῶτο κεφάλαιο ἀναφέρεται στά ἐννοιολογικά χαρακτηριστικά τοῦ συνδικάτου γενικά καί τῶν κυριότερων μορφῶν του εἰδικότερα, πρῶτα μέ βάση τό σημερινό ἐπίσημο δίκαιο καί τόν ν. 281/1914 καί ἔπειτα μέ βάση τό ἐπίσημο δίκαιο τῆς περιόδου 1834-1914. Μέ τήν ἐξέταση τῶν χαρακτηριστικῶν αὐτῶν, ἡ ὁποία στήν μέχρι τώρα βιβλιογραφία ἔχει γίνει μόνον ἀποσπασματικά ἀκόμη καί ὡς πρός τό σημερινό δίκαιο, ἐπιδιώκεται εἰδικότερα νά καθορισθοῦν μέ βάση τά προαναφερθέντα ἐπίσημα δίκαια τά κριτήρια τῆς διακρίσεως τοῦ συνδικάτου ἀπό τίς συγγενεῖς μορφές ἐνώσεων προσώπων (ἐταιρίες, ἄλλα σωματεῖα κλπ) καί τά κριτήρια τῶν διακρίσεων τῶν κυριότερων μορφῶν τοῦ συνδικάτου. Ἄλλωστε, ὁ καθορισμός τῶν προαναφερθέντων κριτηρίων τῶν δύο ἐπισήμων δικαίων ἐξυπηρετεῖ καί τόν καθορισμό τῶν ἀντιστοιχῶν κριτηρίων τοῦ ζωντανοῦ δικαίου, ὁ ὁποῖος, γιά λόγους μεθοδικούς, γίνεται στό τέταρτο κεφάλαιο, ἐπειδή προηγουμένως πρέπει νά ἐξετασθοῦν δύο ἄλλα ζητήματα στό δεύτερο καί στο τρίτο κεφάλαιο.

Στό δεύτερο κεφάλαιο, λοιπόν, ἐρευνῶνται οἱ ἱστορικές συνθήκες ὑπό τίς ὁποῖες ἀναπτύχθηκε ὁ συνδικαλισμός καί διαμορφώθηκε τό ζωντανό συνδικαλιστικό δίκαιο στό ἐλληνικό κράτος κατά τήν περίοδο 1834-1914. Στά πλαίσια αὐτά, ἐντοπίζονται μέ νομικά κριτήρια πολλές συγκεκριμένες περιπτώσεις συνδικάτων πού μέχρι τώρα ἦσαν ἄγνωστες, εἰδικότερα δέ κατατάσσονται συστηματικά, μέ βάση τά ἐπαγγέλματα καί τούς τομεῖς τῆς οἰκονομίας πού ἐξυπηρετοῦσαν τά μέλη τους, οἱ περιπτώσεις 656 συνδικάτων, τά ὁποῖα εἶχαν ἰδρυθεῖ μέ κυβερνητική ἔγκριση κατά τά ἔτη 1880-1912, ἐνῶ ἀκολούθως ἀξιολογοῦνται γιά πρώτη φορά ὀρισμένα θετικά καί ἀρνητικά χαρακτηριστικά τῆς σχετικῆς συνδικαλιστικῆς κινήσεως.

Στό τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται συστηματικά τά βασικά στοιχεῖα 170 καταστατικῶν διαφόρων ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων, τά ὁποῖα (καταστατικά) εἶχαν δημοσιευθεῖ στήν ΕτΚ κατά τήν περίοδο 1882-1912 καί ἤδη ἀποτελοῦν τήν κυριότερη κατη-